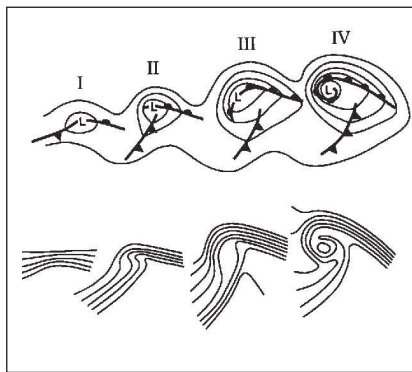

HORVÁTH ÁKOS–NAGY ATTILA– KISS GYŐZŐ

Atlanti viharciklonok

Kontinensünk nyugati partjaira az elmúlt télen folyamatosan csaptak le az óceán felől érkező szélviharok. Az óceán fölött nagyon gyorsan kimélyülő ún. viharciklonokhoz kapcsolódó legerősebb szellőkések a trópusokon kialakuló hurrikánok szelerősségéhez voltak foghatóak. Így például 2013. december 5-én a Xavér nevű ciklon átvonulása során Skóciában, Glasgowntól északra (Anoch Mor nevű település mellett) 229 km/h legerősebb szellőkést mértek. A ciklon centrumában a legalacsonyabb légnyomás ugyancsak a trópusi viharokat idézi, 2013. december 24-én a Dirk névre keresztelt ciklonban 926 hPa-ra csökkent a tengerszinti légnyomás. A ciklonok átvonulását az orkán erejű szél mellett rendkívül nagy mennyiségű és nagyon intenzív csapadék hullás kísérte, árvizeket, gyakran hóviharokat és hófúvásokat is okozva. Angliában, a viharszezonban eddig példátlan mennyiségű csapadék hullott,

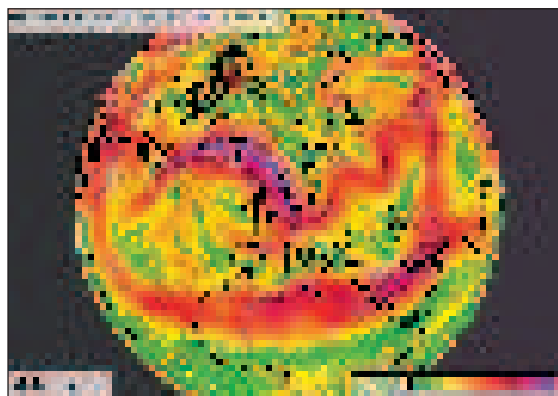
1. ábra. Az *A* típusú ciklonfejlődés mechanizmusa a polárfronton (Shapiro és munkatársai szerint). A felső ábrarész vonalai a légnyomást, az alsó ábrarész vonalai az izotermákat szemléltetik. A római számok a fejlődés egyes lépéseit mutatják: I. Hullám ciklon kialakulása, II. Hidegfront leszakadása, III. Hidegfront leszakadása és behatolása a meleg szektorba, IV. Meleg okklúziós front felszavardása és a meleg ciklonmag kialakulása

komoly károkat okozva az épületekben, infrastruktúrában egyaránt. Írásunk célja, hogy áttekintést adjon a szélsőséges időjárást okozó jelenségekről, a viharciklonokról.

A viharciklonok és a kialakulásukért felelős légköri instabilitások

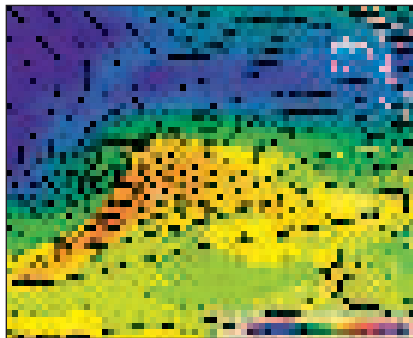
A viharciklon elnevezés a mérsékelt égövben, a nyugati szelek övében gyorsan kialakuló légörvényekre utal, azon ciklonokra, melyekben a légnyomáscsökkenés 24 óra alatt meghaladja a 24 hPa értéket. (Egy pontosabb definíció értelmében a 60. szélességi körrel délebbre fejlődő ciklonoknál kisebb mértékű nyomáscsökkenés is elegendő, míg az északabbra levőknel nagyobb nyomássüllyedés szükséges a viharciklon kategóriába kerüléshez.) Az ilyen típusú ciklonok kialakulása legtöbbször 3 különböző légköri instabilitás együttes hatásának eredményeként jön létre.

Az első ciklonkeltő instabilitás az észak-déli hőmérsékleti különbségen alapuló és a „klasszikus ciklonok” kialakulásánál meghatározó ún. baroklin instabilitás. Erősen leegyszerűsítve, ennél a jelenlégnél az északi hideg és a déli melegebb légtömegeket elválasztó ún. polárfronton jön létre egy légköri hullám, amely előoldalán meleg levegőt szállít északra, míg a hátoldalán hideg légtömeg zúdul déli irányba. Minél nagyobb az észak-déli hőmérsékleti különbség és minél élesebb a polárfront, annál nagyobb az esély a ciklon kialakulására és az észak-déli hőcsere megindulására. A ciklon kialakulásának klasszikus elméletét még a múlt század elején kidolgozták (Bjerknes és Solberg 1921) és többszörösen finomítva és korszerűsítve ma is megállja a helyét (Shapiro és Keyser 1990). A ciklon ezen elmélet szerinti fejlődését az 1. ábra mutatja. A baroklin instabilitáson alakuló ciklonfejlődést „A” típusú ciklogenezisnek nevezik. Az *A* típusú ciklonfejlődés egyik jellemzője, hogy a hullám alulról fölfelé fejlődik, a magasban a ciklon magja hátrébb van, így a ciklon tengelye hátrafelé dől.

2. ábra. Az északi féltekét körbefutó jet stream (futóáramlás) északi és déli ága jól elkülönül az Európai Középtávú Előrejelző Központ (ECMWF) analízise szerint. A színezett területek a szél erősségét mutatják a 300 hPa nyomásszinten (kb. 9000 m magasságban) a szélzászlók pedig ugyan ezen a szinten a szélirányt és szélsébséget. A futóáramlások a felső légkör irányából gerjesztik a ciklonokat a *B* típusú ciklogenezis során

A második ciklonkeltő instabilitásnál a magasban fújó, a pólust körbeölelő futóáramlásnak, a jet streamnek van meghatározó szerepe. A jet stream a polárfrontok mentén alakul ki és viszonylag keskeny, néhány száz kilométeres szalagokban, mint egy hatalmas légköri folyam kanyarogja körül a hemiszfért. Jellemzően két fő ága van, egy északi a polárfront mentén és egy délebbi az Egyenlítőhöz közelebbi (2. ábra). A futóáramlás legerősebb szele 9000 m körüli magasságokban van, ahol akár 300–360 km/h erősségű szél is előfordulhat. Bár a futóáramlás a frontok mentén alakul ki, azonban a nagy magasságokban sokszor messzire el sodródik a frontoktól, önálló életet él. A magassági futóáramlás mentén, főként annak kanyarjaiban erőteljes függőleges mozgások jönnek létre. Ha a jet stream olyan terület fölé ér, ahol egyébként is instabil az áramlás és könnyen kialakulhat légköri hullám, akkor a futóáramlás keltette feláramlás erőteljesen hozzájárulhat a ciklon kialakulásához (Thorncroft és Hoskins, 1990). Ez az ún. „B” típusú ciklogenezis, amely hozzáadódva az *A* típusú hatásokhoz rendkívül gyorsan mélyíti a ciklon magját. A viharciklon kialakulása során szinte mindig megfigyelhető a magassági futóáramlat közelsége és a ma-

3. ábra. Az óceán fölött gyorsan mélyülő viharciklon légnyomási mezeje (vastag fekete vonalak) és a hőmérsékletet és nedvességet egyaránt leíró ún. ekvivalens potenciális hőmérsékleti mezeje (színezett területek). A melegebb színek a meleg nedves légtömegeket, a kékes színek a hideg és száraz légtömegeket jelentik. A narancs, illetve pirosba hajló vonalak a ciklon középpontjának irányába irányuló meleg nedves szállítószalagokat jelzik. A nedves levegőben történő kicsapódás és az azzal járó hőfelszabadulás hozzájárul a ciklon erősödéséhez a *C* típusú ciklogenezis során

gassági kényszer miatt a ciklonok tengelye kevésbé, vagy egyáltalán nem dől meg.

A harmadik ciklonkeltő hatás a légköri vizgőzhöz kapcsolódik. A kialakuló ciklonok áramlása során a kinematikából ismert deformáció miatt a nedvesség rendszerint sávokba, szalagokba rendeződik, hasonlóan ahhoz, mint amikor a centrifugába helyezett törülközőt kötél formában találjuk a pörgetés után. Ezek az ún. nedves szállítószalagok több ezer kilométer hosszúak és időnként nagy távolságról, a trópusok vidékéről képesek nedvességet hozni az északi ciklonok centrumába. A ciklonban a középső troposzférában kicsapódó nedvesség nagyon jelentős látens hőfelszabadulást jelent, amely feláramlást és intenzív csapadékot eredményez, végső soron a ciklon mélyüléséhez és erősödéséhez járul hozzá (3. ábra). Ezt a ciklongerjesztő hatást *C* típusú ciklogenezisnek nevezik (Plant, 2004).

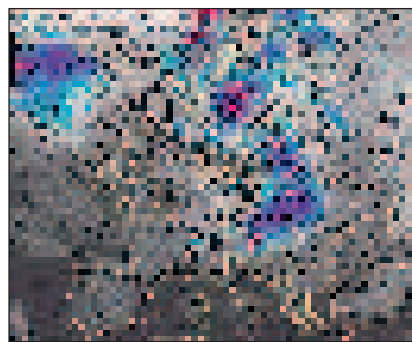
A ciklonok kialakulásánál az *A* típus mindig megfigyelhető, a viharciklonok esetén viszont a *B* típus hozzájárulása is meghatározó. A *C* típus szerepe elsősorban a 60. szélességi körtől délre keletkező viharciklonoknál jelentős.

Viharciklonok 2013–14 telén

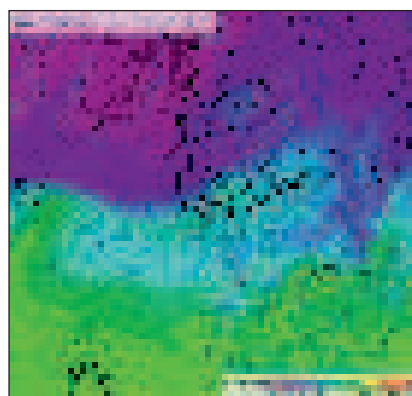
Bár az elmúlt évtizedekben sem számított rendkívüli jelenségnek a viharciklon, a 2013–14-es tél viharciklonjainak száma és

erőssége valóban rendkívüli. Ha egy ilyen típusú légörvény az óceán fölött marad, akkor általában nem okoz nagyobb problémát, ha azonban eléri a kontinenst, akkor óriási károkat okozhat. Ilyen volt a leghírhedtebbek közül az 1999 karácsonyán Nyugat-Európára lecsapó *Lothar* névre keresztelt ciklon, vagy az a vihar, amely mélyen benyúlva a kontinens belsejébe 2004. november 19-én a Magas Tátra déli lejtőjén kialakult ún. lejtővihar kiváltója volt, ami mintegy 300 hektár erdőséget tarolt le. A 2013–14-es tél viharai az atlanti partoknál mind erősségükben, mind előfordulási gyakoriságukban messze túltették az előző évek viharain.

A tél első pusztító viharciklonja, amely a Xavér nevet kapta, december 5-én csa-

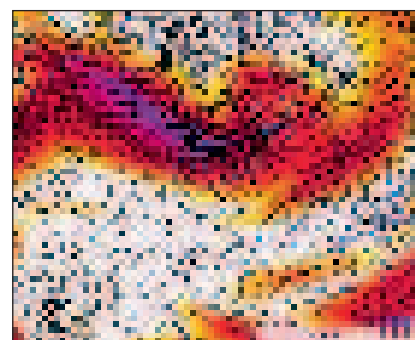

4. ábra. A Xavér viharciklon műholdképe (infravörös tartományban), tengerszintre számított légnyomási mezeje (folytonos fekete vonalak) és a felszín közeli szélmezeje (szélzászlók) 2013. december 5. 21 UTC-kor. A ciklon centruma Svédország fölött volt és a ciklon szélmezeje a sűrűn lakott Északi-tenger partján okozott nagy pusztítást Angliától a Baltikumig

5a. ábra. A gyorsan mélyülő Xavér ciklon hátoldalán hideg levegő zúdul Európára. A tengerszintre átszámított légnyomás izobárai (folytonos fekete vonalak) és az alsó légkör (850 hPa nyomásszint) hőmérsékleti mezejét (színezett területek) mutatja az ECMWF analízis 2013.12.05. 06 UTC-kor

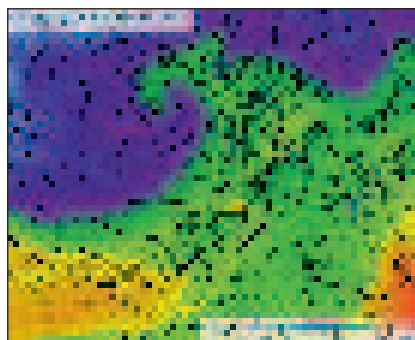
pott le a Brit-szigetekre. A Grönland partjaitól délre kialakult légörvény centrumában a légnyomás a kezdeti 1000 hPa-ról 24 óra alatt mintegy 30 hPa-t süllyedt és a 60. szélességi fok mentén haladva a Balti-tenger fölött érte el a legfejlettebb stádiumát, amikor a centrumban a légnyomás kevéssel 960 hPa alá csökkent (4. ábra). Bár ez a nyomásérték még nem számít rendkívülinek, a szél mégis pusztító erősségű volt. A bevezetőben már említett széllökések a skóciai 229 km/h maximumon kívül az északi tengeri fűtőtornyokon ugyancsak többfelé meghaladták a 160 km/h-t, míg Németországban a tengerparti területeken 140 km/h körüli legerősebb szelet mértek. A vihar elsősorban Skóciában, az Északi-tengeren, valamint Skandináviában, Németországban és Lengyelországban okozott rendkívüli időjárást. Mindenekelőtt a szélvihar okozta károk voltak tetemesek. A vihar kialakulásában (5.a. ábra) a jelentős hőmérsékleti különbségek – azaz az *A* típusú ciklogenezis hatás mellett – meghatározó volt a magassági futóáramlás szerepe is, vagyis a *B* típusú ciklogenetikus hatás, mivel a jet stream tengelye a nagy magasságokban végig a ciklon centrumától kissé délnyugatra húzódva folyamatosan „pörgette fel” a légörvényt (5.b. ábra). A pusztító szélviharhoz hozzájárult a ciklon gyors áthelyeződése, mivel ez a déli oldalán hozzáadódott a ciklon forgási sebességéhez. A másik ok a légörvény centruma és környezete közötti óriási légnyomáskülönbség volt, amely kialakulásához hozzájárult a ciklon hátoldalán lezúduló hideg levegő. A pusztítás legfőbb oka azonban a viharciklon pályája volt, amely benyúlt a kontinens sűrűn lakott északnyugati partvidékei fölé, ahol a vihar megbénította a közlekedést,

5b. ábra. A magas szintű futóáramlás magja a ciklon délnyugati részén a magasból segítette a Xavér ciklon fejlődését. A folytonos vonalak a 300 hPa nyomásszint magasságát mutatják, a színezett területek a 300 hPa szint szélerősségét, a szélzászlók pedig ugyanezen szint irányát és erősségét az ECMWF analízis szerint

az áramszolgáltatást, megrongálta a lakó-épületeket és halálos baleseteket is okozott. Hazánkat szerencsére csak a vihar széle érte el, néhány látványosabb hózivattal és viharos, de nem orkánerejű széllel.

Az Európára sújtó második erős viharciklon kevesebb, mint három hét eltelté-

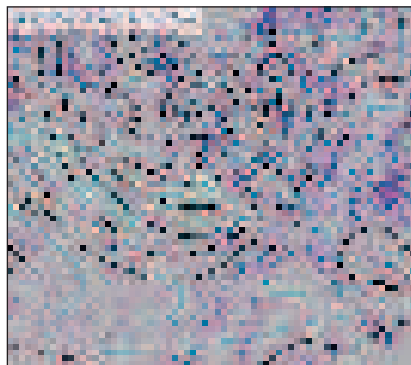

6. ábra. A Brit-szigetekre lecsapó hatalmas kiterjedésű viharciklon magjában a légnyomás 925 hPa szintig csökkent. A ciklon centruma körül megfigyelhető a bezáródó meleg mag, amely a viharciklonok egyik sajátossága. A folytonos vonalak a tengerszintű légnyomást, a színezett területek az alsó légkör (850 hPa magasságának) hőmérsékletét jelzik az ECMWF analízis alapján 2013. december 24. 06 UTC-kor

vel érkezett az atlanti partokhoz. A ciklon első jelei 2013. december 23-án a hajnali órákban mutatkoztak, amikor a brit partoktól nyugatra az egyébként is nagyon erős alapáramlásban egy gyorsan mélyülő instabil hullám jelent meg 986 hPa-os zárt izobárokkal. A ciklon gyors fejlődésénél itt is mindkét (A és B) ciklogenetikus hatás szerepet kapott, a nagy hőmérsékletkülönbség illetve a rendkívül erős jet stream valószínűleg berobbantotta a ciklont. A légörvény centrumában a légnyomás 24-én a délelőtti órákban érte el a 926 hPa-os minimumát (6. ábra). Ehhez hasonló alacsony légnyomás értékek csak az erősebb hurrikánok centrumában fordulnak elő. A 6. ábrán az is látható, hogy a legfejlettebb fázisban nem csak a ciklon mélysége, hanem annak horizontális kiterjedése is óriási méretű volt. Az egységnyi távolságra eső legnagyobb nyomáskülönbség (nyomás gradiens) a Csatorna és Északnyugat-Európa térségében okozta a leg-erősebb, sokfelé 120–140 km/h lökésekkel kísért szelet. A hőmérsékleti mezőben ugyancsak megfigyelhető a viharciklonokra jellemző melegebb ciklonmag, amelyet a bezáruló hidegebb légyűrű vesz körül. A jet stream felülről történő ciklogenetikus hatásának köszönhetően a ciklon tengelye megközelítően függőleges volt, vagyis pl.

8000–9000 m magasságban ugyanazon terület fölött volt a depresszió középpontja, mint a felszínen (7. ábra). A ciklon fejlődéséhez jelentősen hozzájárult a C típusú ciklogenetikus tag, vagyis a vízgőz kicsapódása és az ezzel járó csapadékképződés. A felcsavarodó nedves szállítószalag nagy távolságból gyűjtötte össze azt a nedvességet, amely a ciklon déli oldalán igen jelentős (40–60 mm/24 óra) csapadékot okozott, illetve a kondenzációval járó hőfelszabadulás révén tovább erősítette a légörvényt. Az intenzív csapadékhöz még hozzáadódott az orkán erejű szél, amely mint egy magasnyomású vízágyú, oldalirányból csapódott az épületek falához, illetve a kültéri elektromos berendezésekhez. Hasonló jelenség történt 2010 tavaszán, Magyarországon is, amikor a Zsófia névre keresztelt ciklonban a 40–50 mm csapadék az orkán erejű széllel együtt oldalról feláztatta az épületek falát, partszakadásokat okozott, illetve valószínűleg hozzájárulhatott a kolontári vörösiszap tároló északi falának a fellazulásához és a hónapokkal későbbi leomlásához is.

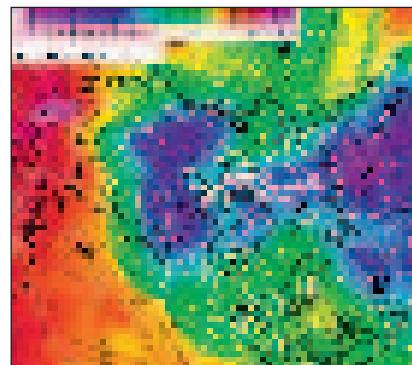
A harmadik jelentősebb viharciklon mindössze 2 napot váratott magára és ismét lecsapott az angol partokra. Ezúttal a ciklon legintenzívebb fejlődése az óceán fölött ment végbe, így amikor a centruma

7. ábra. A viharciklonok tengelye nem, vagy csak alig dől a magassággal. A kék vonalak a 300 hPa nyomásszint magasságát, a fekete vonalak a tengerszintű légnyomást mutatják. A centrum minden szinten ugyanazon terület fölött esik

az ír partokhoz ért, valamelyest gyengébb volt az elődjénél, de Nyugat-Angliában még így is 175 km/h szellőkések és ismét rendkívül nagy mennyiségű, 60–80 mm csapadék kísérte az átvonulását.

Január elején (január 5–6.) újabb hatalmas kiterjedésű ciklon alakult ki az Atlanti-óceán fölött amelynek hosszú áramlási rendszerében óriási hullámok alakultak ki, a 15–16 méter magas hullámok súlyosan megrongálták a partvédő műveket.

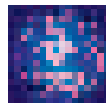

8. ábra. A felszíni kisugárzás miatt Szibériában lehült és felhalmozódott hideg légtömegek az északi pólus felett kialakult áramlási viszonyok miatt a tél folyamán folyamatosan áthelyeződtek a póluson keresztül Kanada fölé. A poláris vetületen (középen az Északi-sark) a 850 hPa hőmérsékleti viszonyai (színezett területek) és a szint magassága (vékony fehér vonalak) látható. Az A az alacsony, az M a magas nyomású központokat jelzi. A vastag fehér nyíl a légtömeg áthelyeződésének irányát mutatja

Február közepéig több, a fentieknél gyengébb légörvény követte egymást, amelyek nem feltétlenül érték el a viharciklon kategóriát, illetve a viharciklonok az Atlanti-óceán északi területein vonultak el. A rendszeres nagy csapadék azonban elsősorban Dél-Angliában kritikus árvízhelyzetet okozott, illetve a francia és angol partoknál az állandó heves hullámszó meggyengítette a partvédelmi műveket. A sokat szenvedett atlanti partvidékre február 12-én csapott le az újabb viharciklon, ismét jelentős csapadékot és Nyugat-Angliában 166 km/h-s orkánerejű szelet okozva. Két nappal később, február 14-én jött a következő viharciklon, amely hasonlóan a decemberi ciklonpáros második tagjához valamivel gyengébb volt, „csak” 144 km/h szelet mérték, ezúttal Dél-Angliában, azonban az intenzív és nagy csapadék most sem maradt el, végleg megroppantva Dél-Anglia árvízvédelmét. A februári ciklonok központjában kevésbé volt alacsony a légnyomás, mint a decemberi viharok esetén, de mindhárom ciklogenetikus hatás szerepet kapott a légörvények kialakulásában.

A globális háttér

2013–14 telén a szokatlanul gyakori és intenzív ciklonkeletkezés háttérében a globális cirkulációs rendszer sajátosságai állnak. A téli helyzetekben általában megfigyelhető egy szibériai és a kanadai kettős hideg centrum jelenléte. Mindkét rendszer a

kontinensek belsejében télen jellemző, erős hosszuhullámú kisugárzás miatt alakul ki. Ezen a télen gyakran előfordult, hogy a szibériai pólus nem hűlt le a szokásos mértékben, ugyanis a felhalmozódó hideg levegő átáramlott az északi sarkvidéken keresztül Kanadába (8. ábra). A szibériai hideg Kanadába történő átáramlásában jelentős szerep jutott a Csendes-óceán keleti partjainál, illetve Japán térségében kialakult hatalmas ciklonoknak. A ciklonok Ázsia keleti partvidékén vonultak északnyugati irányba és az áramlási rendszerük messze északra benyúlt Szibéria keleti területei fölé. A kanadai hideg mag így nemcsak a saját területeken történő kisugárzás, hanem a Szibériából jövő „hideg import” által is erősebb lett. Mindezt az Egyesült Államok és főként Kanada lakossága ugyancsak megtapasztalta a gyakori rendkívül zord, téli időjárás következtében. A kanadai hideg mag délkeleti oldalán, sarkvidéki és a meleg déli levegő közötti frontrendszeren gyorsan kialakultak a ciklonok, a hosszú frontrendszer mentén létrejövő összeáramlás pedig a délebbi óceáni területek meleg és nedves levegőjét is északra mozdítja. A kanadai hideget körülvevő frontrendszer fölött szinte egész télen folyamatosan fennmaradt a hidegmagot körüláramló jet stream. A fentiekből következően a szokatlanul megerősödő kanadai hidegmag és a melegebb Atlanti-óceán határán mindhárom ciklogenetikus hatás jele volt, így indulhatott be a több hónapra keresztül működő „ciklongyár”.

Hazánk időjárására közvetett hatással voltak az atlanti viharok: a ciklonok déli oldalán rendszerint enyhébb légtömegek áramlottak a térségünk fölé és hozzájárultak az egész Európában megfigyelhető szokatlanul enyhe télhez. A viharciklonok a viszonylag stabil mozgású és hosszan fennmaradó nagytérségű légköri hullámokhoz – planetáris hullámokhoz – képest kisebb objektumok. A gyors mozgású viharciklonok ráakadva a planetáris hullámokra tovább növelik a globális cirkuláció turbulenciáját, egyszersmint növelik a középható (5–10 napos) előrejelzések bizonytalanságát. ☞

Irodalom

- J. Bjerknes and H. Solberg, 1921: Ont the life of cyclones and the polar front theory of Atmospheric Circulation. *Mon. Wea. Rev.*, Vol. 50, 468–473.
- Shapiro, M.A., Keyser, D., 1990: Fronts, jets streams and tropopause. In: *Extratropical Cyclones*. American Meteorological Society.
- Thorncroft, C.D. and Hoskins, B.J. 1990: Frontal cyclogenesis. *Journal of Atmos. Sci.*, Vol. 47
- R. S. Plant, 2004: The dynamics of a midlatitude cyclone with very strong latent-heat release. *Quarterly Journal of the Royal Meteorological Society* Vol. 130.

SIPOS ORSOLYA

Együttélő egysejtűek

Baktériumközösségek a természetben és mikrocseppekben

A Doktorandusz cikkpályázatunk 2014 évi nyertesei

A Tudományos Ismeretterjesztő Társulat és a Doktoranduszok Országos Szövetsége által közösen meghirdetett Doktorandusz cikkpályázat Természet Világa kategóriájának nyertesei:

I. díj. Sipos Orsolya: Együttélő egysejtűek: Baktériumközösségek a természetben és mikrocseppekben című pályamunkája (Szegedi Tudományegyetem, Multidiszciplináris Orvostudományok Doktori Iskola, témavezető: Galajda Péter)

II. díj. Ungvári Zsuzsanna: A térképi generalizálás automatizálása című dolgozata. Hogyan készítsünk jó térképet? (ELTE TTK Földtudományi Doktori Iskola, témavezető: Márton Máttyás)

III. díj. Cserkés-Nagy Ágnes: Ösvízrajztól a paleoklimáig. Pleisztocén folyóvízi üledékek a Tisza alatt (ELTE TTK Földtudományi Doktori Iskola, témavezető: Sztanó Orsolya)

Az első három helyezett írást e számunkban olvashatják, a megjelenésre érdemes írásokat folyamatosan közreadjuk.

Földünk ökoszisztémájában igen fontos szerepet játszanak a baktériumok. Fotoszintetizáló egyedek részt vesznek legalapvetőbb energiaforrásunk, a napenergia hasznosításában, míg mások az elhullott élőlények lebontásában és újrahasznosításában játszanak fontos szerepet, folyamatosan segítve ezzel a földi bioszféra megújulását. Sőt azt is elmondhatjuk, hogy mikrobiális közösségek nélkül Földünk csodálatos biodiverzitása sem jöhetett volna létre.

Körülbelül 3,8 milliárd évvel ezelőtt jelentek meg az első egysejtű élőlények a Földön, melyek a prokarióták, a baktériumok és az archeák, illetve az eukarióta (sejtmaggal rendelkező) szervezetek közös őseinek tekinthetők. Bolygónk 4,6 milliárd éves történetének túlnyomó részében, csupán mikroorganizmusok népesítették be a Földet. A cianobaktériumok körülbelül 3 milliárd éve jelentek meg a baktériumfajok színes palettáján. Egyik anyagcsere-melléktermékük a molekuláris oxigén volt, melynek kibocsátásával lehetővé tették az oxigén feldúsulását a Föld légkörében az évmilliárdok során. Ez feltétlenül szükséges volt ahhoz, hogy a ma is megfigyelhető, bonyolult életformák kialakulhassanak, melyek oxigént használnak fel anyagcserefolyamataik során. Földünk légkörének ma mérhető oxigénszintjét természetesen csak lassan voltak képesek a

cianobaktériumok kialakítani, körülbelül 500–800 millió évvel ezelőtt érthette el a ma is megfigyelhető kb. 21%-os szintet a légkör oxigéntartalma. A molekuláris oxigén megjelenésének másik mellékhatása az ózonréteg kialakulása volt a Föld légkörében, mely védelmet biztosított az UV-sugárzás DNS-t károsító hatásai ellen, és ezáltal lehetővé tette, hogy a bioszféra a szárazföldön is virágozni kezdhesen.

1. ábra. Az egyes „fruiting body”-nak nevezett multicelluláris képződményeket több százezer *Myxococcus xanthus* sejt alkotja

(Forrás: Gross (2005) *Antisocial Behavior in Cooperative Bacteria (or, Why Can't Bacteria Just Get Along?)*. *PLoS Biol* 3(11): e398

